

**СПІВВІДНОШЕННЯ СПОКУСИ, ДОБРА І ЗЛА У РЕЛІГІЇ
(НА ОСНОВІ ФІЛОСОФІЇ МАРТИНА БУБЕРА)**

Проблема співвіднесення добра і зла, визначення ролі й місця спокуси у їх виявленні та здійсненні в житті людини є одним з основних напрямків дослідження філософської антропології, передусім релігійної. Міф про вигнання людей з раю через те, що вони піддалися спокусі, про Змія-спокусника як втілення зла подається одним з перших в іудейсько-християнсько-ісламській авраамічній релігійній традиції. Осмислення феномену спокуси було предметом дослідження багатьох філософських розвідок, але в контексті проблем гріхопадіння, гріховної природи людини, свободи волі, вибору та відповідальності. Утім, уже в XX столітті філософи все більше звертають увагу на феномен спокуси, актуалізуючи його як самостійну проблему, розширюючи й саме предметне поле дослідження. Значна роль у новому осмисленні спокуси належить екзистенціалізму, насамперед релігійному. Досить вагомою у цьому відношенні є філософська спадщина Мартіна Бубера, який розглядав феномен спокуси у контексті взаємодії образів добра і зла. Зазначимо також, що системного характеру дослідження спокуси почали набувати лише у другій половині XX століття, звертається увага не лише на релігійному змісті цього феномену, але й на філософському (Е.М. Сіоран. Спокуса існуванням (*La Tentation d'exister*), Спокуса розчарування), соціально-політичному (Р. Дарендорф. Спокуса несвободою. Час випробовування для інтелектуалів (*Versuchungen der Unfreiheit Die Intellektuellen in Zeiten der Pruefung*)) тощо.

Поняття "спокуси" може тлумачитися як певний стимул, імпульс, збуджувач людини до дії, яка при усій своїй привабливості є забороненою чи нерациональною. У релігійному розумінні стимул є визначеною зовнішніми обставинами ситуацією, в якій відбувається випробовування стійкості віри людини. Спокуса є поліваріантною щодо сфер виявлення, зокрема це і подружнйа зрада (задоволення хтивості), і непомірність у придбанні предметів розкоші (марнотратство), і недотримання дієтичних принципів, і відхилення від виконання плану дій, і відкладення "на потім" (лінощі) і т.д. Утримання від спокус є однією з основних чеснот християнина, оскільки така людина є блаженною й отримає вінець життя (Іакова 1:12). Спокуса, таким чином, виступає особливим способом співвідношення людини з навколишнім світом, яке характеризується діалогічністю при розв'язанні дилеми: підкоритися чи не підкоритися. Такий діалог між людиною і світом реалізується у трьох сферах: з природою і об'єктивними обставинами, з іншими людьми, з духовними сутностями. При цьому встановлюються аутентичні, одухотворені, невідчужені зв'язки людини з її оточенням. Таке спілкування Мартін Бубер визначив як "Я – Ти", котре протиставляється іншому – "Я – Воно". На відміну від останнього, діалог "Я – Ти" спонукає людину до вивільнення від причинно-наслідкових зв'язків, перетворюючи дійсність на свободу, доповнюючи її долею. А отже, свобода і доля утворюють для людини сенс, котрий виявляє себе через акти вибору та прийняття конкретних відповідальних рішень.

Яким же чином визначається правильність того чи іншого життєвого рішення? У праці "Образи добра і зла" (*Bilder von Gut und Boese*) Мартін Бубер виводить із співвідношення добра і зла. При цьому останні в їх антропологічній дійсності, у процесі життєдіяльності особистості філософ визначає не як дві структурно однорідні складові, які є протилежними одна одній, а як дві різноманітні властивості взагалі. Своє практичне втілення вони отримують і в акті спокуси. М. Бубер детально не розглядає сутність спокуси, утім цей феномен є лейтмотивом вказаної праці, він розглядається філософом і як головна ідея міфу про Первісний гріх, і як самоспокуса, і як "злі потяги" людини, і як передумова цілісності особистості.

Спокуса і пізнання. Основою для визначення сутності й змісту релігійної спокуси для її подальшого осмислення та інтерпретацій є міф про вигнання Адама і Єви з раю. З'ївши за намовлянням Змія заборонений плід, Адам, Єва та їхні нащадки (а, отже, і все людство) були покарані Богом: людина втратила безсмертя, а все її життя отримало новий зміст – кров'ю і потом добувати їжу. Утім, піддавшись спокусі, люди, з одного боку, втратили рай, а з іншого

– дещо й отримали. По-перше – це можливість статевої близькості, по-друге – моральність, а по-третє – пізнання світу, усього доброго й поганого, що є у ньому. Пізнання добра і зла, які репрезентують собою відповідно стверджувальний і заперечувальний стани існування, здійснюється через входження останніх у живе знання. Оскільки людина нездатна сприймати одночасно обидва стани, вона "пізнає протиставленість, тільки знаходячись в ній, а це фактично означає (адже у відповідності з досвідом і почуттями у стані "ні" людині може представлятися стан "так", але не навпаки), що вона пізнає її, безпосередньо виходячи із "зла", коли у ньому перебуває" [Бубер М. Два образа веры / Мартин Бубер. – М.: ООО "Фирма "Издательство АТС", 1999. – С. 168]. Таким чином, пізнання передбачає вивчення стану, в якому перебуває людина, котра ослухалась Бога. Це положення визначається як "зло", сама ж людина приречена на редукцію до стану "ні", що постійно повторюється. Можемо на підставі висновків Мартіна Бубера стверджувати, що спокуса, таким чином, уже виступає не як спонукання до гріховності, а як постійне пізнання стану заперечення існуючого. Можна визначити два стани душі: стан, в якому людина прагне до доброго, і стан, який характеризується відсутністю такого прагнення (тобто не існує протиставлення "прагнення до добра – прагнення до зла"). Відсутність прагнення до доброго характеризується відмовою від спрямованості до Бога, проникненням до глибин душі, де на людину чатує її демон. Тут і відбувається пізнання "добра і зла" через самовіддачу людини протиставленості внутрішньому існуванню. Спокуса виступає і суб'єктивним способом виявлення "зла". Слід розмежовувати загальноприйняте уявлення про "зло" і самопізнане "зло". Все, що людина називає "злом", але що не пройшло через людське самосприйняття і самопізнання, є, на думку М. Бубера, ілюзією, а "зло" людина пізнає настільки, наскільки вона пізнає себе і своє демонічне начало. Звернімо увагу, що Каїну були невідомими ні смерть, ні убивство, ні закономірність, за якою перевищення застосування сили може призвести до смерті. Але виникнення убивства слід пов'язувати передусім не із самим вчинком, фактом смерті, а з відсутністю в Каїна внутрішньої боротьби із демонічним началом через відмову від спілкування з Богом.

Спокуса як гра з можливістю. На основі аналізу біблійного міфу про потоп німецько-єврейський філософ Мартін Бубер вказує, що злою є не зіпсована людська душа, а шляхи, якими прямує ця людина. Як зазначається у книзі Буття, тільки образи, породжені людським серцем, є злими в усі дні (Бут. 6:5). Людське серце створює зарисовки у вигляді образів свого майбутнього, відтак відбувається гра з можливістю, самоспокуса. Людина, у такому випадку, подібно Богу пізнає протиставленість, але через свою недосконалу природу розчиняється в ній (а не панує над нею як Бог), відчуває всеможливість і водночас неспроможність підкорити собі хаотичність можливого, і у цей момент виникає в неї "злий потяг".

Спокуса як "злий потяг". Людська природа містить у собі два потяги: "злий" і "добрий". Потяг сам по собі не є "злим", таким його номіналізує людина. А тому основна задача людини: не протистояти спокусі, а поєднати у собі обидва потяги, "злий" і "добрий", та вмістити їх у любов до Бога. Це слід здійснювати, на думку Мартіна Бубера, на основі спілкування з Богом через молитви, духовні практики тощо. Таким чином спокуса виступає передумовою особливого виду спілкування людини з довколишнім світом за принципом "Я – Ти", а не "Я – Воно". Поєднання обох потягів означає "надати потенції пристрасті, позбавленої спрямованості, таку спрямованість, яка дає їй здатність великої любові й великого служіння" [там же, С. 179]. А це, у свою чергу і виступає передумовою становлення цілісної особистості. Адже, як казав основоположник Реформації Мартін Лютер: "Мої спокуси були творцями моєї божественності".

Спокуса як вибір. Спокуса реалізується у практичному житті або як свідомий чи несвідомий вибір конкретного способу дії, або як відмова від можливої діяльності, від задуманого. Мартін Бубер виділяє ще вибір "відвічний між згуртованим добром і злом". Він є підготовкою до дії у виборі, оскільки сам власний вибір добра перетворює його у діюче та дійсне добро і, навпаки, вибір зла перетворює його у діюче та дійсне зло. Специфікою такого вибору є, по-перше, його постійна повторюваність у часі протягом усього життя, а по-друге, він передбачає розрізнення дедалі нових форм істинності та хибності при прийнятті рішень. А це потребує допомоги Божественних сил, які витісняють із цього процесу сумніви. Сумнів же, за М. Бубером, – це відмова від вибору та від прийняття рішень. Незважаючи на те, що феномен спокуси не став окремим предметом дослідження видатного німецько-єврейського філософа, представника релігійного екзистенціалізму Мартіна Бубера, його роздуми про співвідношення добра і зла дозволяє нам продовжити розвиток ідей у цій проблемній площині та здійснити такі узагальнення: спокуса характеризує процес пізнання як процес виявлення людського стану заперечення існуючого та відмови від доброго; спокуса як гра з побудовою образів можливої дійсності призводить до визначення людиною потягів, які вона визначає як "злі"; долаючи "злі" потяги, людина намагається відкрити для себе особливий "діалогічний" вид спілкування з довкіллям (природою, людьми, Богом).